

ХУДОЖНІ ВЕРСІЇ «ПОЛІКУЛЬТУРНОГО АФРИКАНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ» В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛЕОПОЛЬДА СЕНГОРА

У статті простежується зв'язок поетичної спадщини франкомовного сенегальського письменника Леопольда Сенгора з його філософською концепцією Негритюду. Особлива увага надається розгляду еволюції сенгорівського концепту: від «африканського націоналізму» до універсалізму, висвітленого його поезією.

Ключові слова: Леопольд Сенгор, Негритюд, африканський націоналізм, Вселенська Цивілізація, ритм, Франкофонія, космополітизм.

В статье прослеживается связь поэтического наследия франкофонного сенегальского писателя Леопольда Сенгора с его философской концепцией Негритюда. Особое внимание уделяется эволюции сенгоровского концепта: от «африканского национализма» до универсализма.

Ключевые слова: Леопольд Сенгор, Негритюд, африканский национализм, Вселенская Цивилизация, ритм, Франкофония, космополитизм.

The article treats analyses the relationship between the poetic heritage of the Senegalese francophone writer Leopold Senghor and his philosophic conception of the Negritude. A special attention is paid to the evolution of the senghorian version of the «African nationalism» up to its universal dimension.

Key words: Leopold Senghor, Negritude, African nationalism, Universal Civilization, rhythm, Francophonie, cosmopolitanism.

Розгляд творчості найвидатнішого сенегальського поета, громадського діяча та мислителя Леопольда Седара Сенгора (1906-2001) потребує звернення до філософських витоків його поезії, до уявлень про онтологічну сутність африканізму. Численні дослідження, присвячені питанню філософії народів Африки (праці П. Темпельса, Ж.-П. Хутонджи, М. Корнесва, К. Нкруми тощо), пропонують різноманітні версії трактування самого поняття «африканської філософії» та її означень, на тлі яких осібно виокремлюється концепція Л. Сенгора – Негритюд. Поет не був першовідкривачем цього концепту: за твердженням Н. Сосновського «патріархами раннього культурного націоналізму були Е. Блайден, Дж. Джонсон, М. Акбеді та Дж. Кейслі Хейфорд» [3, с. 352]. Зокрема тут варто відзначити філософські погляди західноафриканського мислителя Е. Блайдена, на якого, у свою чергу, спиралась така ідеологія Негритюду, як В. Дюбуа та сам Л. Сенгор. Саме від названого дослідника було успадковано концепцію «африканської особистості», протест проти «неісторичності Африки» та ідею єдності долі народів негроїдної раси [4]. Доповнена Сенгором філософська концепція, що спиралася на основи «онтології банту» П. Темпельса, таким чином логічно продовжувала вже існуючі ідейні положення рухів «негренесансу» в США та «африканської особистості» в англійській Африці. Позиціонуючи себе спершу «антирасистським расизмом», за

визначенням Ж.-П. Сартра [8, с. 14], ближче до середини ХХ ст. вчення постало сукупністю цінностей Чорного континенту, спрямовуючись у русло культурного полілогу. «Щоби дійсно бути самими собою, – проголосить Сенгор на Конгресі Чорношкірих письменників та митців у Парижі в 1956 р., – нам потрібно було втілити негро-африканську культуру в реальності ХХ століття. Для того, щоб наш Негритюд став замість музейного експонату ефективним засобом звільнення, нам потрібно було вивільнити його від шлаків й долучити до солідарного руху сучасного світу» [7, с. 106].

Однак, будучи впродовж двох десятиліть років (1960-1980) президентом незалежного Сенегалу, Л. Сенгор активно підтримував культурні зв'язки не тільки між африканськими країнами, але і з колишньою метрополією, просуваючи ідею створення так званої «Вселенської цивілізації» – світового культурного концепту. Поетична діяльність Сенгора виступала не менш активним підтвердженням його ідеології, численні філософські ідеї поета знаходили образний вислів у збірках «Сутінкові пісні» (1945), «Ефіопікі» (1956), «Ноктюрни» (1961), «Великі елегії» (1979) та ін. Значущим виступає той факт, що «націоналізм» Сенгора обминав мовне питання, оскільки іманентною ознакою його текстів є африканський вимір дійсності, створений колоритною і правильною французькою мовою. Ця ситуація вносить певні корективи в його

національний ідеал, і якщо африканський націоналізм ганського мислителя К. Нкруми був спрямований на об'єднання постколоніальної Африки без участі колоніальних сил [2], то в сенгорівському потрактуванні цей «негритянський націоналізм» виходить за межі Африки, єднаючи колонії та метрополію саме завдяки французькій мові, що їй поет надавав провідного значення у своїй поезії:

«Я захоплювався цією нестійкою мовою із ковзаннями на крилі

Мовою що співає у трьох тонах, так сплетена із гомеотелевтів¹ та алітерацій, м'яких імплозивів² перерваних гортанними приступами як човником

Міцна і жалюгідна, кажу я скупа, де слова без цементу зв'язані своєю вагою» [11, с. 146] (тут і далі наш переклад зберігає авторську пунктуацію – І. С.).

Будучи філологом, агреже³ із французької граматики, Л. Сенгор досконало володів цією мовою, вдало застосовуючи її для відтворення африканського ритму, який почасти стає основним екзистенціалом Негритюду. Відтак, ритм постає, за його словами, «архітектурою буття, динамізмом, що надає форми. <...> Він виражається найматеріальнішими, найчуттєвішими засобами: лініями, поверхнями, кольорами, об'ємами в архітектурі, скульптурі та живописі; наголосами в поезії та музиці; рухами в танку. Але створюючи це, він направляє всю дану конкретику до світла розуму» [9, с. 211-212]. Невипадково, ритмічна організація його поем відсилає до західно-африканського фольклору, професійні виконавці якого – гріоти – супроводжували усне відтворення тексту грою на певних музичних інструментах, таких, як тамтам, кора (чотириструнна арфа), балафон (різновид ксилофону) чи халам (чотириструнна гітара). Наслідуючи гротів і відроджуючи у такий спосіб давню традицію, Сенгор пропонує мелодійно-пісенне виконання своїх віршів, вказуючи зокрема на музичні інструменти, під акомпанемент яких їх необхідно декламувати. Невизнання європейцями речитативу він коментував таким чином: «... одноманітність тону – це те, що відрізняє поезію від прози, це печатка Негритюду, чари, що долучають до правди основних речей: Космічних Сил» [11, с. 171]. Одноманітність тону створюється характерною рисою авторського почерку Сенгора – експресивною пунктуацією, яка підкреслює інтонаційні конструкції та зближує образи. Наведемо приклад, взятий з *Елегії вітрів*, що відкриває збірку «Великі елегії»:

*«Мій негритюд не сон раси але сонце душі,
мій негритюд побачений й прожитий
Мій негритюд це шпатель в руці, це спис у руці
Рекада⁴» [11, с. 271].*

Певним осучасненням традиції постають рекомендовані для супроводу інструменти джазового оркестру, що відсилають до важливої світової культурної події, ініційованої темношкірим суспільством – «Гарлемського ренесансу» 1920-30-х рр., мотивовані відповідною тематикою:

«Із поглядом прямим та холодним від кинджалів. У лілейному затінку Амбуаза, поетесо

Ти мені часто співала блюзи. Ах! осяйний голос і твій ореол із крові!

Прозорі тіні королівських співців ридали в тон трубі» [11, с. 189].

Л. Сенгор завжди прагне підкреслити музичну складову своєї поетичної спадщини, наслідуючи синкретизм традиційного мистецтва та сповідуючи повернення до витоків, насамперед, на культурному рівні, послуговуючись ідеалами Негритюду, зокрема, ритмічністю поетичної мови.

За часів Сенгора, першорядним завданням поезії Негритюду було поновлення Африки в її історії. У відповідь на політику активної асиміляції, що проводилася французькою метрополією, заперечення історичного минулого Африки, притаманного колоніальному періоду з насадженням колоніалістами іншої системи цінностей [6, с. 31], поет намагається відродити ідею славетного минулого Чорного континенту. Так, у поемі *Нехай мене супроводжують кори й балафон*, що ввійшла до його першої збірки «Сутінкові пісні», читаємо:

*«Я сам був дідом свого діда
Я був його душею та його пращурами, головою будинку
Еліси⁵ в Габу⁶*

*Того що рівно стоїть; переді мною, Фута-Джалон⁷ та
Альмами⁸ з Фути⁹.*

«Нас вбивають, Альмами! нас не підкорюють»¹⁰.

*Ані його гори не змогли нас підкорити, ані його
вершини нас оточити ані його світла шкіра нас спокусити
Ані його пророки послабити нас.*

*Моя язичницька кров це старе вино що не закисає, не
пальмове одноденне вино.*

*І шістнадцять років війни! шістнадцять років бою
тамтами війни тамтами куль!*

*<...> Але врятований Співець, мій язичницький сік що
здіймається і нетерпляче танцює*

*Обидві мої дочки із тонкими щиколотками, принцеси
оточені тяжкими браслетами праці*

*Мов селянки. Селяни супроводжують їх щоби стати їх
повелителями та підлеглими*

*І серед них, матір Сіра-Бадраль, що заснувала
королівства*

*Що стане сіллю Серерів, котрі стануть сіллю солоних
народів» [11, с. 35].*

Даний уривок, взятий із шостої пісні гіму (серерською: пісня, поема) відсилає читача до заснування королівства Кулаар ще у XIV ст., а також королівств Сіни та Салуму династією малінке, у витоків якої стояла легендарна принцеса Сіра-Бадраль [див.: 5, с. 99-106]. Її образ у тексті Сенгора стає праобразом матері-Африки, образом великих державних утворень минулого, що повертають до історичного та культурного виміру західноафриканської цивілізації. Відтоді автор неодноразово апелюватиме до періоду найвищого розквіту західноафриканських земель – імперій та королівств, складаючи апологію Чорній Африці, що матиме не тільки культурні, але й політичні наслідки. Ймовірно, це й надихне його на створення образу Царства Дитинства – одного з провідних в його поезії, що окреслить ідеальний сенгорівський часопростір.

За років Другої світової війни, у якій прийняли участь сотні тисяч чорношкірих солдат, у тому числі й

сам Л. Сенгор, африканська свідомість еволюціонує, приймає думку, що немає різниці між білими та чорними, адже на полі бою, як і в таборах для військовополонених, усі стають рівними¹¹. Сенгорівський Негритюд також зазнає змін: «антирасистський расизм» 30-х рр. набуває ознак примирення зі світом, прагнення братерської єдності народів. Прикладом цього є поема *На заклик сабейської крові*, назва якої, за твердженням Ж.-Р. Бурреля, створює аллюзію «легендарної Африки (з юнацьких років він поклоняється цариці Савській), незалежної Африки (Ефіопія була тоді єдиною африканською країною в Лізі Націй) та християнської Африки (королівство Аксум, Св. Бенедикт Африканський, Просвітер Іван...)» [5, с. 178]:

«Оскільки ми тут всі разом, різні за кольором шкіри – є кольору смаженої кави, інші золотих бананів, а ще інші кольору рисових плантацій

Різні за покромом одягу та мовними звичаями; але в глибині очей той самий протяжений спів страждань в тіні довгих тремтячих вій

Кафр Кабілець Сомалієць Мавр, Фан Фон Бамбара Бобо Мандінго

Кочівник шахтар підрядник, селянин і ремісник стипендіат і стрілок

І всі білі робітники у братській боротьбі.

Ось шахтар із Астурії вантажник з Ліверпуля Єврей вигнаний з Німеччини, і Дюпон і Дюпюї і всі хлопці з Сен-Дені¹²» [11, с. 65].

Пізніше Сенгор прокоментує еволюцію своєї концепції в есеї «Що таке Негритюд?»: «Потрібно було спершу битися із запалом, сильно кусатися, щоби вибороти собі місце під сонцем. <...> Це було необхідною умовою нашої участі у збудуванні нового гуманізму» [12, с. 4]. Так, вже в останній поемі збірки «Чорні жертви» (1948) *Молитві про мир*, із зазначенням супроводом церковного хору, автор підкреслює:

«... мені небайдужа Франція.

Благослови цей зв'язаний народ що вже двічі зміг звільнити свої руки та насмілився проголосити пришесть бідних до влади

Що зробив з рабів вільних людей рівних і братерських

Благослови цей народ що приніс мені Твою Благу Звістку, Господи, і відкрив мої тяжкі повіки на світло віри.

Він відкрив моє серце до пізнання світу, показавши мені веселку з нових облич моїх братів.

Я вас вітаю мої брати: тебе Мухамед Бен Абдалла, тебе Разафімахатра, і потім тебе там Фам-Ман-Туонг, вас тихі моря і вас зачаровані ліси

Я вас всіх вітаю від католицького серця» [11, с. 99].

На початку 1960-х рр., вже будучи президентом Сенегалу, Л. Сенгор активно пропагуватиме культурне змішування в рамках Всесвітньої Цивілізації, його

Негритюд еволюціонує від націоналізму до космополітизму, водночас не нехтуючи власними надбаннями чорної цивілізації. В даному контексті Сенгор спиратиметься на французьку як мову міжнародного спілкування. У своїй промові на відкритті Колоквіуму франкомовної африканської літератури в Дакарі 26 березня 1963 р. президент зазначить: «Французька мова нам допомогла адресувати світу та іншим людям, нашим братам, нечуване послання, що тільки ми змогли йому передати. Вона допомогла нам зробити, у Всесвітню Цивілізацію, внесок, без якого цивілізація ХХ ст. не була би загальнолюдською. Їй бракувало би цього душевного тепла, що складає людську автентичність» [10, с. 19]. Прямуючи до Всесвітньої Цивілізації, великий африканець своїми теоретичними працями та поетичними текстами проголошував звернення до витоків, мабуть, ніби підтверджуючи славнозвісну тезу Г. Гачева: «Чим далі заглиблюватися у давність народів та їхніх поглядів, тим вони стають подібнішими» [1, с. 30]. Сенгорівським творчим кредо стало відродження африканської гідності у всіх її проявах: в культурі, історії, на міжнародній арені. Саме він був ініціатором Фестивалю негритянських мистецтв у 1966 р., що надасть Дакару титулу культурної столиці західноафриканського регіону, а також стояв у витоків Франкофонії – міжнародної організації, що лінгвістично та культурно об'єднує франкомовні країни світу.

Підкреслимо, що, загалом, поетична спадщина Леопольда Сенгора входить у число найкращих зразків франкомовної поезії не лише постколоніального світу, але й метрополії, фігуруючи в престижних антологіях поряд із творами В. Гюго чи Ш. Бодлера. Її роль важко переоцінити, адже протягом півстоліття (із середини 40-х до 90-х рр.) вона впливала на цілі покоління не тільки африканської, але й європейської інтелігенції, формуючи терпимість та повагу до чужої культури, почуття власної гідності та тяжіння до перетинання меж історії ХХ ст. На згаданому вище Дакарському колоквіумі Сенгор парадоксально зазначав: «Найбільш національна та расистська література є, водночас, найуніверсальнішою» [10, с. 22], підкреслюючи тим самим, що духовне життя людини в умовах постколоніального світу здатне суттєво змінити свої аксіологічні засади. Поет, поліглот, державний діяч та філософ, Л. Сенгор справедливо може вважатися найбільш виразним прикладом громадянина світу, толерантного до чужої культури й водночас закоріненого у свою власну.

Примітки:

1 – гомеотелевт – синтаксичний повтор, заснований на співзвучності закінчень.

2 – імплозив – проривні приголосні, що не утворюють вибуху.

3 – агреже – вчений ступінь, що дає право викладати в ліцеях та вищих навчальних закладах.

4 – рекада – жезл, командна тростина, власність короля чи вождя в доколоніальній Африці, була також символом королівського послання.

5 – Еліса – селище колишнього Габону, що зараз знаходиться в Гвінеї Бісао. Батьківщина родичів по батьковій лінії Сенгора.

6 – Габу – стародавнє королівство, що знаходиться між Гвінеєю-Бісао та Гамбією.

7 – Фута-Джалон – гірський регіон Гвінеї.

8 – Альмамі – титул мусульманських королів Фула з Фута-Джалону та Тукулерів з Фута-Торо.

9 – Фута – регіон на півночі Сенегалу, розташований вздовж лівого берега річки.

10 – «Нас вбивають, Альмамі! нас не підкорюють» – прислів'я мандинго.

- 11 – цікавим є той факт, що самого Сенгора німецькі офіцери фронт штаблягу називали «Гер Доктор», оскільки він володів латиною та грецькою й був дуже освіченою людиною, навіть за європейськими стандартами.
12 – Сен-Дені – комуна у Франції за 9 км від центру Парижу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира / Г. Д. Гачев. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2008. – 544 с.
2. Кваме Нкрума [Електронний ресурс] / Нкрума Кваме. – Режим доступу : <http://voluntary.ru/dictionary/568/word/nkruma-nkrumah-kvame>.
3. Сосновский Н.С. Культура растафари [Електронний ресурс] / Н. С. Сосновский. – Режим доступу : <http://www.litmir.net/br/?b=111736&p=52>.
4. Эдвард Блайден [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studhistory.ru/pages/more/jedvard-blajden.html>.
5. Brunel P. Léopold Sédar Senghor. Poésie complète. Edition critique / Pierre Brunel. – Paris : Planète Libre, 2007. – 1314 p.
6. Hugon Ph. Géopolitique de l'Afrique / Philippe Hugon. – Paris : Armand Colin, 2006. – 128 p.
7. Kesteloot L. Histoire de la littérature négro-africaine / Lilyan Kesteloot. – Paris : Editions Karthala, 2004. – 395 p.
8. Sartre J.-P. Orphée Noir : préface / Jean-Paul Sartre // Senghor L. S. Anthologie de la nouvelle poésie nègre et malgache de langue française / Léopold Sédar Senghor. – Paris : Quadrige, 2001. – 227 p.
9. Senghor L. S. Liberté 1 : Négritude et humanisme / Léopold Sédar Senghor. – Paris : Seuil, 1964. – 448 p.
10. Senghor L. S. Liberté 3 : Négritude et Civilisation de l'Universel / Léopold Sédar Senghor. – Paris : Seuil, 1977. – 576 p.
11. Senghor L. S. Oeuvre poétique / Léopold Sédar Senghor. – Paris : Editions du Seuil, 2006. – 444 p.
12. Senghor L. S. Qu'est-ce que la négritude ? / Léopold Sédar Senghor // Etudes françaises. – Vol. 3. – № 1 – 1967. – P. 3–20.

© Сатиго І. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 23.04.2012 р.